

ЗАДУНАЙСЬКА СІЧ В ГЕОПОЛІТИЧНІЙ СИТУАЦІЇ ПРИЧОРНОМОР'Я

Олена Бачинська

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, 65082, Одеса, Україна,
Olena_an@ukr.net, ORCID 0000-0003-0496-5742

Боротьба за вплив та землі Північно-Західного Причорномор'я наприкінці XVIII – першій третині XIX ст. мала стратегічно важливе значення у політиці Османської та Російської імперій. Російсько-османське протистояння реалізовувалось через систему заходів, наприклад, тактичних військових операцій, використання місцевої специфіки та локальних особливостей, політичний тиск тощо. В глобальному геополітичному розподілі, що відбувався в зазначений період, в досягненні своїх планів імперії мали враховувати наступну локальну місцеву особливість – на території, де планувались військово-політичні події перебували українські козаки. Саме вони в кінці XVIII ст. в Османській імперії в Добруджі сформували Задунайську Січ, тому природньо вона стала частиною даного протистояння. І хоча в кінці XVIII ст. козаки не являли собою таку значну бойову одиницю, як у XVII ст., але могли значно вплинути на воєнну ситуацію у Північно-Західному Причорномор'ї. Як саме і чому відбувались впливи імперій на задунайських козаків буде з'ясовано в даній публікації.

Ключові слова: Задунайська Січ, Османська імперія, Російська імперія, задунайські запорожці, козацтво.

DANUBIAN SICH IN THE BLACK SEA GEOPOLITICAL SITUATION

Olena Bachynska

D. His. Sc, Professor, Odesa Ilyya Mechnikov National University, 2,
Dvoryanska Str., Odessa, 65082, Ukraine,
Olena_an@ukr.net, ORCID 0000-0003-0496-5742

The struggle for influence and the lands of the Northwest Black Sea at the end of the eighteenth - first third of the nineteenth centuries was of strategic importance in the policies of the Ottoman and Russian empires. The Russian-Ottoman confrontation was implemented through a system of measures: tactical military operations, the use of local specifics and local peculiarities, political pressure, etc. In the global geopolitical distribution that took place during that period, the following local features were to be taken into account in achieving their plans for the empire - in the territory where Ukrainian political Cossacks were planning military-political events. They formed the Danubian Sich at the end of the eighteenth century in the Ottoman Empire in Dobrudja, so naturally it became part of this confrontation. Although at the end of the eighteenth century the Cossacks did not represent such a significant unit of combat as in the seventeenth century, they could have had a significant effect on the military situation in the Northwest Black Sea. Exactly how and why the influences of empires occurred on the Danube Cossacks will be explained in this post.

Keywords: Danubian Sich, Ottoman Empire, Russian Empire, Danubian Zaporozhian Cossacks, Ukrainian Cossacks.

Османська та Російська творці глобальних планів щодо Причорномор'я – міжнародної політики та війн, країни, що здійснювали переділ кордонів у кінці XVIII – першій третині XIX ст. Однак глобальні плани мають реалізовуватися через систему заходів, напри-

клад, тактичних операцій, використання місцевої специфіки та локальних особливостей. В досягненні своїх планів імперії мали враховувати таку локальну місцеву особливість – на території, де мали відбуватися військово-політичні події – наявність українських козаків. І хоча в кінці XVIII ст. вони не являли собою таку значну бойову одиницю, як у XVII ст., але могли значно вплинути на хід російсько-османського протистояння у Причорномор'ї. Визначимо основні моменти такого локального впливу.

Вихід значної кількості запорожців з Російської імперії після зруйнування Запорозької Січі 3–5 червня 1775 р. у межі Очаківської округи, межиріччя Дністра та Дунаю, тобто території, що належала на той час Османській імперії став визначальним фактором цього аспекту. Інша частина козаків розійшлася південноукраїнськими землями, що перебували на той час у складі Російської імперії. І хоча, в першу чергу, самим козакам тепер у межах двох імперій потрібно було визначати своє місце в нових умовах життя, а в Османській імперії ще й, за можливістю, відтворити власну організацію – Січ. Росія та Османська держава також з обережністю спостерігали за новою ситуацією.

Вихід запорожців викликав неабияку стурбованість російського уряду – за відомостями прикордонної адміністрації султан схильний був розглядати запорожців як своїх підданих. Таким чином, Порто могла чинити тиск на Росію. По-перше, міжнародною спільнотою, як мусульманська держава, що дала притулок православним (за Кючук-Кайнарджийським миром Росія отримувала право захисту православного населення Османської імперії, що давало їй можливість втручатися у внутрішні справи Порти); по-друге, османський уряд отримував підтримку у боротьбі з місцевими феодалами, які виступали проти державної влади та її реформ, розпочатих в імперії у 1774 р.; по-третє, запорожці добре знали місцевість і могли, в разі війни з Росією, скласти ефективне поповнення турецької армії; по-четверте, існування задунайського козацтва в Османській імперії фактично декларувало невизнання територіальних надбань Росії і вважалося російською адміністрацією ворожим актом. Це відповідно визначило і ставлення російської влади до запорожців, що відбилась, і в їхній назві – в російських документах такі козаки називались “невірними” турецькими або запорожцями з-за Дунаю, в історичній літературі вони отримали ще назву – задунайські запорожці, турецькі запорожці або задунайці.

За таких умов стратегічною метою російської політики стало припинити подальший вихід козаків за кордон і перебування запорожців в Османській імперії взагалі. В цей час російський уряд вживав до турецьких запорожців, здебільшого, тактику “приватних запрошень”, не ставлячи питання повернення козаків офіційно перед султаном. Він обіцяв запорожцям, які погодяться повернутися, не розглядати їх як злочинців, а ставитися як до таких, що вийшли на промисли. Проте реальних наслідків не було (Vachyns'kyu 1994, 19). Навпаки, колишні запорожці переходили кордон з Російською імперією й агітували селян, козаків, солдатів переходити до них. Як правило, такими агітаторами були козаки, які пішли в монастирі Молдавського князівства та потім повертались до Росії, начебто для збирання милостині, а в дійсності для “підмови” до втеч за Дунай.

У перші роки після зруйнування Січі запорожці не мали власної організації, були розкидані по рибних промислах Очаківщини, Подністров'я, нижнього Дунаю. Вже через деякий час вони намагаються відтворити власну організацію. У серпні 1778 р. султанський уряд, не зважаючи на протести Росії, офіційно прийняв козаків під свою юрисдикцію, але до реального заснування Січі, як автономної організації, справа не дійшла. Проте місце оселення для запорожців було визначено між Бендерами та Аккерманом. Враховуючи зазначені вище події, уряд Катерини II передав послу Російської імперії в Константинополі О. Стахієву інструкції, в яких вимагав домагатися у султана видачі запорожців, як російських утікачів. У разі відмови, О. Стахієву дозволялось запропонувати султанському уряду в обмін на визнання за Портою Очаківської області, переселити запорожців за Дунай. Російська пропозиція була прийнята Османською імперією. За п'ятим артикулом Айнали-Каваської конвенції від 10 (21) березня 1779 р. султанський уряд зобов'язувався “видати Російському імператорському двору запорожців, які втекли до її областей, якщо вони забажають скористатися амністією”, що оголошувалась їм, “а в противному випадку Оттоманський уряд зобов'язувався запорожських козаків по цей бік Дунаю перевести й оселити всередині турецьких областей так далеко, як тільки можна буде від Чорного моря” (PSZ RI.1, 1830, № 14851). Зауважимо, що вже те, що конвенція була підписана в

достатньо складній міжнародній обстановці, мала вирішити, здебільшого, суперечки двох країн навколо Кримського ханства, і те, що до неї було внесено окремим параграфом переселення запорожців, свідчило про серйозне занепокоєння російського уряду. Як зауважила дослідниця Олена Дружиніна “значення цієї статті визначалось вже не стратегічними, а соціальними міркуваннями. Російський уряд розумів, що оселення запорожців на прикордонній з Росією території Туреччини створило б привабливий центр для селян-утікачів та для усіх незадоволених елементів” (Druzhynyna 1955, 332).

За рішенням турецької адміністрації запорожці мали оселитися в Румелії “у віддалених від чорноморського берега селах, від трьох до п’яти чоловік на село”. Між тим, ці заходи до кінця виконані не були. Хоча частина запорожців була переселена за Дунай, численні групи козаків продовжували перебувати на Очаківщині, навколо Тилігульських лиманів і пониззя Дністра і на початку 80-х рр. XVIII ст. Умови, в яких опинились задунайські запорожці, а також низка заходів російського уряду, спрямованих на виклик козаків у Росію (зокрема, амністія 1779 р., агітація російських агентів, створення “Чорноморського козацького війська”), призвели до того, що окремі групи задунайців почали повертатися в російські межі. Через таку складну ситуацію в турецьких землях спостерігаємо вихід запорожців не лише до Росії, але й до інших територій і країн, зокрема, Молдавське князівство і Австрійську імперію.

Міграції із османських володінь викликали серйозні зміни у ставленні султанського уряду до задунайських запорожців. Останнє, в умовах підготовки нової війни з Росією, для Османської імперії було вкрай небажане. В зв’язку з цим запорожцям знов дозволялось створити власну військово-адміністративну організацію – Січ, яка мала певну автономію. Ймовірно вже з середини 80-х рр. XVIII ст. Задунайська Січ знаходилась у с. Катирлез в гирлі Дунаю (Катерлез, Катрелез. Розміщений на протоці Едерле, ліворуч Георгіївського гирла Дунаю, біля виходу його в Чорне море. Тепер с. Сфінту Георге (Sfintu Gheorghe) у повіті Тульча (Румунія)). Відтепер козаки мали підпорядковуватись сілістринському паші, але через його віддаленість від козацького центру, вони підлягали керівництву браїльського назиря (керівник округи) або інших фортець.

Можна вважати це визнанням особливості самого статусу задунайських або турецьких козаків та наявність у них власної військово-господарської організації – Задунайської Січі. В османській традиції християнські народи могли служити в армійських структурах лише якщо ставали мусульманами, або у вигляді допоміжних обслуговуючих військових частин: інженерні, дорожні тощо (лагумджі, мюселлеми та інші). Як правило такі частини формувались з представників християнських народів, що проживали на завойованих османами територіях. Існувати ще кавалерійські частини провінцій, що оплачувались керівниками цих провінцій, формувались вони в разі необхідності. Серед них були такі, що складались з місцевих жителів для охорони прикордонних міст (джюнджюлі) та такі, що складались з кримських татар, жителів Молдови, Волощини та Трансильванії, які виконували різні військово-тактичні завдання. На нашу думку, до такого типу іррегулярної кавалерії належали козаки, після організації Січі. Саме на такому становищі вони могли бути вписані до існуючої структури османської армії, яка з 1789 р. модернізувалась султаном Селімом III.

Більшість колишніх козаків знов почали стягуватись навкруги Січі. Збільшення кількості козацького населення поблизу кордону продовжувало непокоїти владні кола Російської імперії. Внаслідок використовувались заходи, які були апробовані у попередні роки – “амністії”, “приватні запрошення”, “засилання агітаторів”. Так, саме з завданням перевести задунайський Кіш у Росію неодноразово їздив до Катирлезу елизаветаградський купець Є.Кльонов у 90-х рр. XVIII ст. Козаки, за свій перехід вимагали, в першу чергу, гарантій безпеки, відсутність переслідувань та землі, зокрема, “пусті землі, що знаходяться поблизу міста Одеси” (*Nevycherпni dzhherela pam’yati* 1999, 289). Однак не всі козаки з приємністю сприймали пропозиції про рееміграцію. Так, навесні 1794 р. через намір перевести “весь Кіш” до Росії ледь не втратив життя кошовий отаман Трохим Помело, що перебував на посаді з 1791 р. Проти нього виступили козаки протурецьких настроїв, вночі оточили його будинок і не знайшовши отамана, який встиг втекти, пограбували майно. Т. Помело перейшов до Росії, де за співробітництво отримав звання секунд-майора й грошову винагороду (Bachyns’kyu 1994, 29–34).

У процесі заселення та освоєння пониззя Дунаю та чорноморського узбережжя, запорозькі козаки зустріли значний опір козаків-некрасівців, з якими нещодавно разом брали участь у російсько-турецькій війні на боці Порти. Останні прийшли з Дону внаслідок переслідувань з боку російської офіційної влади, в тому числі й на релігійному підґрунті (більшість з них була так званними старообрядцями). У 1780-х рр. вони офіційно отримують дозвіл турецького султана на поселення у дунайських гирлах. Разом з ними оселялось й російське, переважно селянське-старообрядницьке населення, яке отримало в Буджаку назву липованське або пилипонське. Активна розбудова Січі задунайцями і пов'язаний з нею перерозподіл земель, як засіб існування, мав неодмінно призвести до конфлікту з некрасівцями. Перш за все, у суперечках між двома групами козаків значення мала вигідна земля у дунайському гирлі, плавні, рибні лови, але й не останню роль відігравали також їхні різні релігійні традиції. Султанський уряд та місцева влада не втручалась у конфлікт між козаками, вирішивши, що “ода гяур-ода гяур (“і ті невірні, і ті невірні”)... коли маєте силу – бийтеся собі”. Доки турецький уряд не реагував на цей конфлікт дійшло до кривавих розправ. Турецька адміністрація змушена була наказати задунайцям перейти в район Сеймен Ісакчинської округи (тепер в с. Юртасі в повіті Констанца (Румунія)).

Вплинула на стосунки між запорожцями і некрасівцями й кризова ситуація в середині османських володінь 1780-х – початку XIX ст., пов'язана з реформаторською діяльністю султана Селіма III та великого візира Алемдара Мустафи паші (Байрактара) в управлінні, економіці, армії. З'явилися аяни, які не підтримували реформи султана і послабляли авторитет центральної влади. Серед противників реформ були у Сілістрі – Йиликоглу Сулейман-ага, у Відіні – Осман Пазванд-оглу, в Ізмаїлі – Ібрагім Пеглеван, за прізвиськом Бабапаша (“батько”). Задунайські запорожці боролися у складі турецьких урядових частин з зазначеними феодалами понад вісім років і підпорядковувались назирю фортеці Браїла. У свою чергу, некрасівські козаки підтримували І.Пеглевана та інших. Османські документи дозволяють припустити, що територією, з якої збирали податки на утримання козаків протягом 1800–1804 рр. була територія воєводи Волощини (Eflak voyvodasi). Так, наприклад, воєвода Волощини у березні 1802 р. надавав гроші для закупівлі продовольства двом тисячам козаків, а у липні 1803 р. він мав забезпечити усім необхідним тисячу мобілізованих козаків і тисячу солдатів-мусульман (ВОА).

Внаслідок цих подій, напередодні російсько-турецької війни 1806–1812 рр., задунайці змушені були перебратися до Браїли під захист паші через те, що некрасівці у складі військ ізмаїльського паші Пеглевана здійснили напад на Катирлез, спалили житла запорожців і багатьох порубали. У листопаді 1806 р. близько двох тисяч запорожців з Ізмаїла були переведені до Браїли. За наказом браїльського назиря стягувались до фортеці й інші задунайські частини, які розміщувались в Кілії, Вилковому, Галаці, Бальчику, Мачині, Галаці, Рушцуку, островах Дунайського гирла. Козаки служили і в турецькій річковій флотилії. Вони відрізнялись високою боєздатністю і, що, особливо важливо, знанням зручних переходів через Дунай. Граф О. Ланжерон, який командував корпусом на Дунаї, вважав, що задунайці могли “завдавати шкоди більш ніж турки і татари”, тому що знали зручні місця плавання по Дунаю (Zapysky hrafa A. F. Lanzherona 1907, 613–625). Тому російське командування мало вжити всіх можливих заходів, щоб залучити задунайських запорожців на свій бік, обіцяючи їм пільги, якими користуються чорноморці на Кубані. Російське командування постійно зверталось до тих, хто вагався і не наважувався на перехід, використовуючи, як таємні листування, так і офіційні заклики. П'ятого грудня 1806 р. губернатор Е. де Рішельє відправив в район Кілії колишнього дипломатичного агента в Галаці П. Ренського з завданням “залучити запорожців та інших російських людей тамтешніх до переходу на наш бік”. Він повинен був запевнити “тих людей, що отримають вони всі пільги і будуть оселені з їх братами Тамані” (тобто чорноморцями на Кубані – О. Б.). 13 грудня 1806 р. новоросійський генерал-губернатор Е. де Рішельє звернувся до Гната Коваля: “Превосходительный, высокочтимый господин запорожский кошовый атаман, любезный друг мой Игнатий [...], Вашему превосходительству и всему единоверному христианскому войску начальства вашего превосходительства свидетельствую сим мое усердное почтение” (дано мовою оригіналу – О. Б.), надалі губернатор пропонував перейти до Росії і від імені Олександра I обіцяв “на Кубані землю, права, привілеї і переваги кожному чину запорозькому” присвоїти (Vachynska 2009, 156). Звернення мав передати задунайський стар-

шина Трохим Гайдабура (Майдабура), який сам згодом перейшов на російській бік. Поряд з цим, граф О. Ланжерон у січні 1807 р. надіслав “поважного громадянина” в пониззя Дунаю купця Є. Кльонова, який вже у 1793 р. перебував у Катирлезі з подібною місією, щоб він “підмовив... запорожців і некрасівців, аби їх можна було на наш бік перевести і використати з вигодою” (Bachyns'kyu 1994, 30).

Враховуючи попередній досвід формування Чорноморського війська командуючий Молдавською армією І. Міхельсон і новоросійський генерал-губернатор Е. де Рішельє запроєктували створити на Дунаї козацьке військо, “дати йому найменування Усть-Дунайського, подаючи надії, що воно може отримати приклад Війська Запорозького, якщо як чорноморці, це заслужить”. 20 лютого 1807 р. Усть-Дунайське Буджацьке козацьке військо було офіційно затверджене указом Олександра І (Bachyns'kyu 1994, 57). Центрами його формування призначалися Кілія і Галац. Однак значного успіху у зарахуванні до нього задунайців не було.

По закінченні війни у 1812 р. задунайські запорожці отримали поповнення з України і в Катирлезі почали будувати нову церкву, але Січ не поновили. Вони вирушили на некрасівські поселення і зайняли їх головний центр – с. Верхній Дунавець на Георгіївському гирлі, там де і заклали Січ (тепер с. Верхній Дунавець в повіті Тульча (Румунія)). З 1813 по 1828 рр. саме тут існувала Задунайська Січ. Здебільшого, нова організація зберігала особливості Запорозької Січі в соціальному та військовому побуті.

Дунавецька Січ з її землями користувалася досить значною автономією. Земля, що відводилась Січі, звільнялась від податків з господарства. Козаки займались землеробством, скотарством, рибальством, торгівлею. Козаки не сплачували податків і не виконували ніяких повинностей, окрім військової. Османський уряд надавав задунайцям так звані “кормові гроші”, що склалися з платні та продовольства. Існування Дунавецької Січі продовжувало дратувати російській уряд і вимагати від Оттоманської Порти переселити задунайців подалі від кордонів, або як і раніше надавала пільги, оголошувала амністію тим задунайцям, які перейдуть на російській бік. Цим, як і раніше, вона провокувала поділ козаків на дві течії – проросійську та протурецьку. Зацікавлений у швидкому заселенні прикордонної території межиріччя Дністра і Дунаю, та чорноморського узбережжя, російській уряд офіційно дозволив козакам селитися в Бессарабії та надав їм пільги в поселенні та сплаті податків. За деякими відомостями в ній вже проживало понад 1300 усть-дунайських, задунайських і чорноморських козаків.

Не лише агітація проросійськи налаштованої старшини або пільги призводили до переходу задунайців. Із Задунайської Січі у 1820-х рр. почався масовий вихід козаків у російські межі, що було викликано спробами Османської імперії використати задунайців для придрушення національно-визвольного руху в Сербії та Греції.

Протягом 20-х років XIX ст. через кризу у середині Османській імперії і складну міжнародну ситуацію, султанський уряд планував перенести Задунайську Січ подалі від кордонів з Росією. Одночасно Російська імперія готувалась до нової війни з Портою і вже з 1821 р. в Головному Штабі відпрацьовувались проекти і маршрути руху російської армії на Дунай і Балкани, у 1826 р. ці плани стрімко активізувались через підвищену увагу європейської спільноти до грецького питання. Однією з проблем, що очікувала російських військових керівників була незначна кількість флотилій, яку вони могли надіслати на Дунайський театр війни, неспроможність її маневру в дунайських гирлах, відсутність необхідних знань про заплави, протоки та єреки, тобто місцевість, де планувалось воювати. В той самий час такі знання, а також легкі чайки і дуби мали задунайські запорожці, і, як вважають дослідники, при вмілому використанні їх у складі турецької армії можна було б взагалі заблокувати дії російської армії (Kukharuk 2008, 71–75). Саме це підтверджує листування начальника Головного штабу російських військ І. Дібіча з новоросійським генерал-губернатором М. Воронцовим у 1826 р. Так, І. Дібіч зазначав, що задунайські запорожці “можуть нанести в тилу армії значну шкоду у випадку руху її до Варни та Шумли”, надалі він просив надати відомості про задунайців та пропозиції щодо заходів “на випадок війни з турками, які можливо було б здійснити для винищення або переселення їх в межі Російської імперії або затримки в своїх будинках”. На цей запит М. Воронцов відповів: “Ми маємо в Бессарабії та в Одесі таких людей, які користуються значним впливом на турецьких запорожців і через них уряд намагається тепер все більше і більше повернути їх

в Росію.... Згадані люди стануть нам в нагоді і на випадок війни вони зможуть привернути на наш бік турецьких запорожців, які надзвичайно для нас будуть корисні зі своїми дрібними човнами... Запорожці вміло ведуть свої човни, і на Дунаї не може бути краще дрібної флотилії ніж з їх човнів” (ДАОО).

Отже обидві держави – Росія та Османська імперія напередодні нової війни намагалися різними засобами підпорядкувати собі козаків. Османський уряд збільшив платню козакам і посилив за ними нагляд. Російський уряд посилив заходи щодо ліквідації задунайського козацтва. Через ізмаїльського градоначальника генерала С. О. Тучкова розпочалися таємні переговори з кошовим отаманом про можливість переходу задунайців. Одна частина козаків прийняла пропозицію про перехід на російський бік. Більшість була впевнена в тому, що під час війни Росія захопить землі Січі, тому потрібно переводити Січ на інші османські землі.

На початку нової російсько-турецької війни 1828–1829 рр. султанський уряд оголосив мобілізацію козаків і вимагав їхньої передислокації до Сілістри. Частина задунайців (близько двох тисяч) була мобілізована в турецьку армію і пішла до Сілістри. Здебільшого це були козаки, які дотримувались протурецьких настроїв. Після того кошовий отаман повернувся на Січ і в травні 1828 р. перевів іншу частину козаків через Дунай до російської армії. Вони принесли з собою військову канцелярію, похідну церкву, скарбницю, прапори, бунчуки, булаву. Це дало можливість говорити про повернення в межі російської держави не окремого підрозділу, а всього козацького Коша. Подія, що сталася, поклала край небезпечній в усіх відношеннях для імперій Дунавецької Січі. Січ султанський уряд заборонив відновлювати. Частина козаків оселилася в різних містах і селищах Добруджі, навіть служила у залагах османських фортець.

Таким чином, протягом кінця XVIII – першої третини XIX ст. Османська, Російська та Австрійська імперії свої стратегічні план в пониззі Дунаю мали узгоджувати з існуванням на цій території українського козацтва. Їх військово-господарська організація – Задунайська Січ впливала на глобальну політику двох імперій локально. Цей вплив можна визначити як колонізуючий, територіально-адміністративний та військово-тактичний.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

Bachynska, O. 2009. Kozatstvo v “pislyakozats’ku dobu” ukrayins’koyi istoriyi (kinets’ XVIII–XIX st.) [Cossacks in the “post-Cossack era” of Ukrainian history (end of 18th–19th centuries)]. Odesa, 256 s. (In Ukrainian).

Бачинська, О. 2009. Козацтво в “післякозацьку добу” української історії (кінець XVIII–XIX ст.). Одеса, 256 с.

Bachyns’kyu, A. D. 1994. Sich Zadunays’ka. 1775–1828 rr. Istoryko-dokumental’nyu narys. [Bachynskiy, A. D. The Transdanubian Sich. 1775–1828: Historical and documentary essay]. Odesa, 123 s. (In Ukrainian).

Бачинський, А. Д. 1994. Січ Задунайська. 1775–1828 рр.: Історико-документальний нарис. Одеса, 123 с.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, fon adı: C.AS, dosya №409, gömlek № 16908. Dosya № 505, gömlek № 21087. Fon adı: НАТ, dosya № 50, gömlek № 2355A (In Ukrainian).

Центральний Державний Архів (Османський архів), ф. С.А.С, зош. №409, спр. № 16908. Зош. № 505, спр. № 21087. Ф. НАТ, зош. № 50, спр. № 2355А.

ДАОО. Derzharkhiv Odes’koyi oblasti [The State Archives of Odessa Region], f. 1, op. 218 (1826), spr. 17 (In Ukrainian).

Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 218 (1826), спр. 17.

Druzhynyna, E. Y. 1955. Kyuchuk-Kaynardzhyyskyu myr 1774 h. [The Treaty of Kuchuk-Kainarji in 1774]. Moskva, 384 s. (In Russian).

Дружинина, Е. И., 1955. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 г. Москва, 384 с.

Kukharuk, O. 2008. Zadunays’ki kozaky v planakh rosiys’koho komanduvannya v viynu 1828–1829 rr. [Transdanubian Cossacks in the plans of the Russian command in the war of 1828–1829]. Materialy Mizhnarodnoy naukoy konferentsii “Nyzhn’odunays’kyu rehion v XV–XIX st.: istorychni, etnichni ta kul’turni transformatsiyi”. Odesa, s. 71–75. (In Ukrainian).

Кухарук, О. 2008. Задунайські козаки в планах російського командування в війну 1828–1829 рр. Матеріали Міжнародної наукової конференції “Нижньодунайський регіон в XV–XX ст.: історичні, етнічні та культурні трансформації”. Одеса, с. 71–75.

Nevycherpni dzhherela pam'yati, zb. nauk. statey, materialiv i republikatsiy [Inexhaustible memory sources]. Т. III: Khadzhybey Odesa ta ukrayins'ke kozatstvo (1415–1797 roky). Odesa, 1999, Dok. V. 39. (In Ukrainian).

Невичерпні джерела пам'яті, зб. наук. статей, матеріалів і републікацій. Т. III: Хаджибей Одеса та українське козацтво (1415–1797 роки). Одеса, 1999, док. V. 39.

PSZ RI.1. Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii [The complete collection of laws of the Russian Empire]. 1830. St. Petersburg, t. XX, № 14851.

ПСЗ РИ.1. Полное собрание законов Российской империи. 1830. С.Пб., т. XX, № 14851. (In Russian).

Zapysky hrafa A. F. Lanzherona: Voyna Rossyy s Turtsyeu. 1806–1812. [Notes by Count A. F. Langeron: Russia's War with Turkey. 1806–1812]. *Russkaya staryna*. 1907, issue 2, s. 613–625. (In Russian).
Записки графа А. Ф. Ланжерона: Война России с Турцией. 1806–1812 гг. *Русская старина*. 1907, кн. 2, с. 613–625.

Дата подання статті у редакцію 24.04.2019 р.